

หัวข้อที่ ๑๐

การพึ่งตนเอง (ตอนที่ ๒)

นิธิ เอียวศรีวงศ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์, มช.

๑) เราได้พูดกันไปแล้วถึงการพึ่งตนเองในสังคมไทยในอดีต สมควรจะสรุปลักษณะสำคัญบางประการของการพึ่งตนเองในที่นี้ไว้สักครั้งหนึ่ง

ก) คนในสมัยก่อนที่สามารถพึ่งตนเองได้นั้น ไม่ได้หมายความว่าเอกบุคลคนเดียวสามารถพึ่งตนเองได้ แต่หมายถึงคนที่อยู่ร่วมกับคนอื่นในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ในปัจจุบันเราเคยชินที่จะมองโลกจากแง่มุมของปัจเจกบุคคล แต่ในสังคมสมัยก่อนนี้ คนประกอบกิจกรรมต่างๆ ในเงื่อนไขของ"กลุ่ม"เสมอ คนส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนหมู่บ้าน ฉะนั้นชุมชนหมู่บ้านจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่คนประกอบกิจกรรมต่างๆ ฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงการพึ่งตนเองในสังคมสมัยก่อน ย่อมหมายถึงความสามารถของคนในการพึ่งตนเองในเงื่อนไขของชุมชนหมู่บ้าน

ข) การที่เขาสามารถพึ่งตนเองได้ ก็เพราะคนในชุมชนสมัยก่อนสามารถ ผลิตและผลิตซ้ำซึ่งสินค้าและความคิดได้เอง หมายความว่าเราสามารถผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นในชีวิตได้เองเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถสั่งสมและถ่ายทอดทักษะในการผลิตสิ่งเหล่านี้สืบต่อไปในชุมชนหมู่บ้านของเขาหรือเครือข่ายได้ นอกจากนี้เขาสามารถปลูกฝังสืบทอดสิ่งที่เป็นอุดมการณ์ของการผลิตในลักษณะพึ่งตนเองเช่นนี้ เป็นต้นว่าวัฒนธรรมประเพณีที่เอื้อต่อการร่วมมือกันในหมู่บ้านได้ด้วย จึงกล่าวได้ว่าคนในสมัยก่อนสามารถผลิต และผลิตซ้ำได้ซึ่งสินค้าและความคิดที่จำเป็นในการดำรงชีวิตแบบพึ่งตนเอง และด้วยเหตุดังนั้นก็จึงสามารถรักษาชุมชนหมู่บ้านและวัฒนธรรมพึ่งตนเองสืบเนื่องมาได้เป็นเวลาหลายศตวรรษ

ค) ความสามารถนี้ส่วนหนึ่งก็มาจากสภาพการณ์ที่แตกต่างไปจากปัจจุบันด้วย นั่นก็คือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรที่จำเป็นต่อการใช้ในการผลิตแบบพึ่งตนเอง และการที่อิทธิพลของตลาดไม่ได้แผ่ขยายเข้าไปสู่ชุมชนหมู่บ้านมากนัก ฉะนั้นการผลิตให้เหลือกินเหลือใช้เพื่อนำไปขายจึงไม่เกิดขึ้น ความต้องการภายในประเทศมีจำกัดเพราะคนส่วนใหญ่ล้วนอยู่ในเศรษฐกิจแบบยังชีพทั้งสิ้น จึงไม่มีใครต้องการสิน

ค้าอะไรจากผู้อื่นมากนัก ความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างประเทศมีจำกัด ในขณะที่ตลาดโลกก็ยังแคบ ฉะนั้นจึงไม่มีแรงกระตุ้นให้ใครผลิตอะไรมากเกินไปจนเกินกว่าความจำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างมั่นคงปลอดภัย

๒) ความเปลี่ยนแปลงในสมัยใหม่ที่มีความสำคัญ ซึ่งบ่อนทำลายการผลิตแบบพึ่งตนเองลงไป ประเทศไทยในปัจจุบันได้เข้าไปเชื่อมต่อกับระบบทุนนิยมของโลก โดยมีรัฐซึ่งได้ขยายอำนาจของตัวออกไปอย่างทั่วถึงในหมู่บ้านเป็นเครื่องมือสำคัญ ในปัจจุบันเศรษฐกิจของไทยเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก ต้องรับผลกระทบความผันผวนในเศรษฐกิจโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การผลิตและการบริโภคของเราได้มาจากการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นในโลก ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้ จะเป็นไปได้หรือที่ใครจะอยู่แบบพึ่งตนเองอีกต่อไป? เราสามารถตอบคำถามนี้ได้สองทางด้วยกัน คือ

๑) จำเป็นที่จะต้องนิยามความหมายของการ"พึ่งตนเอง"ใหม่ ให้เหมาะที่จะเป็นไปได้ในโลกสมัยใหม่ ซึ่งเราจะกลับมาพูดถึงประเด็นนี้ในตอนท้าย

๒) เราอาจคิดในทางกลับกันว่า การไม่พึ่งตนเองหรือการพึ่งพึ่งผู้อื่นนั้นก่อให้เกิดอะไรกับชีวิตของผู้คน ทำให้เขาเป็นสุขขึ้นหรือไม่ หรือทำให้เขาเดือดร้อนแสนสาหัส หากเขาเดือดร้อนแสนสาหัส สิ่งที่จะต้องถามก็ควรเป็นตรงกันข้ามคือเป็นไปได้หรือที่คนส่วนใหญ่ในปัจจุบันของไทยจะดำรงชีวิตต่อไปอย่างมีความหมาย หากไม่สามารถพึ่งตนเองดังที่เป็นอยู่

๓) การพึ่งพิงกันนั้นมีสองลักษณะ คือการพึ่งพิงที่ไม่มีฝ่ายใดเสียเปรียบ กับการพึ่งพิงที่ฝ่ายหนึ่งต้องเสียเปรียบตลอดไป ผู้สอนมีความเห็น (ซึ่งอาจไม่ตรงกับที่นักศึกษาคิดก็ได้) ว่า คนไทยส่วนใหญ่ในชนบทต้องพึ่งพิงผู้อื่นอย่างเสียเปรียบตลอดไป และทำให้ชีวิตของเขาประสบความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง ในที่นี้เราจะสำรวจดูอย่างคร่าวๆ ว่า เหตุใดประชาชนผู้เคยสามารถพึ่งตนเองได้ในอดีต จึงกลายเป็นผู้ต้องพึ่งพิงผู้อื่นอย่างเสียเปรียบเช่นนี้

๔) นโยบายการพัฒนาของไทยซึ่งเริ่มมากกว่า ๓๐ ปีแล้ว เป็นผลทำให้การผลิตเชิงพาณิชย์ขยายตัวไปทุกส่วนของประเทศ และทวีความเข้มข้นขึ้น ในระยะแรก

นโยบายพัฒนาต้องการขยายการธุรกิจและอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว แต่ทั้งประเทศ
ในขณะนั้นไม่มี"ส่วนเกิน"หรือกำไรจากกิจการอะไรที่จะใช้เป็นทุนได้ นอกจากกิจกรรม
ด้านการเกษตรเท่านั้น จึงจำเป็นจะต้องรัดเอา"ส่วนเกิน"หรือกำไรจากภาคเกษตรกรรม
มาเป็นทุนในการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรม "ส่วนเกิน"ในการเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ
ย่อมมีไม่มากนัก และยากที่จะรวบรวมเป็นกอบเป็นกำสำหรับการลงทุนได้ จึงมีการ
ผลักดันด้วยวิธีต่างๆ ในอันที่จะทำให้การผลิตด้านเกษตรกรรมเปลี่ยนไปเป็นการผลิต
เชิงพาณิชย์เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่รัฐอยู่แล้วว่ามีตลาด
รองรับในต่างประเทศ ฉะนั้นจึงมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชไร่ชนิดต่างๆ เช่นปอ,
ข้าวโพด, มันสำปะหลัง, เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็เปลี่ยนพันธุ์ข้าวในท้องนา เป็นพันธุ์
ข้าวที่มีตลาดรับซื้อกว้างขวาง เช่นข้าว ก.ข. หรือข้าวหอมมะลิในภายหลัง

๕) รัฐได้ลงทุนในการสร้าง"โครงสร้างพื้นฐาน"สำหรับการพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานที่
เลือกพัฒนาขึ้นก่อนในระยะแรก ได้แก่แหล่งพลังงานราคาถูกสำหรับโรงงาน
อุตสาหกรรมและการพาณิชย์กรรมในเขตเมือง, ท่าเรือสำหรับการขนส่งสินค้าเข้าออก,
ในส่วนที่เกี่ยวกับเกษตรกรรม มีการลงทุนทำถนนหนทางเพื่อความสะดวกในการ
ขนส่งพืชไร่ และการบุกเบิกไปจับจองที่ดินใหม่ๆ สำหรับการปลูกพืชไร่ ใน
ขณะเดียวกันก็เป็นเส้นทางระบายสินค้าของโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งในระยะแรกยังมุ่ง
ส่งเสริมการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าให้สามารถส่งสินค้าไปถึงชนบทห่างไกลได้มาก
เป็นการเพิ่มตลาดภายในของสินค้าเหล่านั้น เป็นหลักประกันให้แก่ผู้ลงทุน
อุตสาหกรรมว่าจะมีตลาดภายในที่กว้างขวางขึ้นอยู่เสมอ

๖) ทางด้านอุดมการณ์ รัฐได้พยายามปลูกฝังโลกทรรศน์ที่มองกำไรทางวัตถุหรือ
เงินเป็นเป้าหมายของชีวิต เช่นโฆษณาคำขวัญว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาล
สุข" ส่งเสริม"การทำมาค้าขาย"แทน"การทำมาหากิน"

๗) ในขณะเดียวกันก็มีการขยายการศึกษาออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น รวมทั้ง
การศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาด้วย จุดมุ่งหมายก็คือการสร้างคนเพื่อ
รองรับการเติบโตของภาคธุรกิจ-อุตสาหกรรม

๘) จะเห็นได้ว่าการลงทุนและการสร้างเงื่อนไขต่างๆของรัฐนั้น ไม่ได้มุ่งไปสู่การพัฒนาด้านเกษตรกรรม ทั้งๆ ที่ต้องการ"ส่วนเกิน"หรือกำไรทางด้านเกษตรกรรมเป็นทุนในการพัฒนา ฉะนั้นการผลิตด้านเกษตรกรรมจึงไม่มีการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ไม่มีการพัฒนาตลาดทุนสำหรับด้านเกษตรกรรม ไม่มีการพัฒนา"โครงสร้างพื้นฐาน"เพื่อการเกษตรกรรมอย่างรวดเร็วและเพียงพอ เช่นจนถึงปัจจุบันนี้พื้นที่การเกษตรที่เป็นเขตชลประทานยังมีไม่ถึง ๒๕ เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมด ทางด้านการศึกษาซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วเพราะนโยบายพัฒนา ก็ไม่ได้มีเนื้อหาที่จะตอบสนองความต้องการของภาคเกษตรกรรม แต่ต้องการเตรียมคนสำหรับภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมเท่านั้น

๙) นอกจากนี้ตลอดเวลาที่ใช้ในนโยบายพัฒนา รัฐยังใช้มาตรการภาษีและมาตรการแทรกแซงตลาดเพื่อลดราคาสินค้าพืชผลการเกษตรให้ต่ำเอาไว้ เช่นเพื่อจะป้องกันไม่ให้ราคาข้าวภายในประเทศมีราคาสูงตามราคาตลาดโลก รัฐจะเรียกเก็บค่าพรีเมียมข้าวแก่ผู้ส่งออกในอัตราหนึ่งที่จะทำให้ผู้ส่งออกต้องรับซื้อข้าวในราคาที่ต่ำ เพื่อจะได้มีกำไรในการขายต่างประเทศเพียงพอจะเสียค่าพรีเมียมข้าวได้ เหตุตั้งนั้นแม้ในบางช่วงราคาข้าวในตลาดโลกจะสูงสักเพียงใด ชาวนาก็จะไม่ได้ราคาตามอัตราในตลาดโลก แต่ต้องถูกกดให้รับในราคาที่ไม่แพงนัก เพื่อที่ว่าจะทำให้ราคาข้าวในประเทศต่ำ เพราะประชาชนในเขตเมืองซึ่งไม่ได้ปลูกข้าวเองแต่มีอำนาจต่อรองทางการเมืองสูงจะได้ไม่ต่อต้านรัฐบาลเผด็จการ ในขณะที่เดียวกันก็จะทำให้กรรมกรโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งถูกกดค่าแรงไว้ต่ำสุด คือวันละ ๑๐ บาทต่อเนื่องกันมากกว่า ๑๐ ปี ไม่ลุกฮือขึ้นมาประท้วงการกดราคาค่าแรง หรือหากรัฐต้องการสนับสนุนให้เอกชนตั้งโรงงานน้ำมันละหุ่ง รัฐก็จะห้ามไม่ให้ส่งออกผลละหุ่งไปต่างประเทศ เพื่อให้โรงงานน้ำมันสามารถหาวัตถุดิบได้ในราคาถูก เพราะไม่ต้องแข่งขันราคากับตลาดโลกเป็นต้น

๑๐) เหตุฉะนั้น การเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตรของไทยอย่างรวดเร็ว จึงเป็นการเพิ่มในเชิงปริมาณเท่านั้น เป็นต้นว่าสามารถผลิตข้าวเพื่อส่งออกได้เพิ่มขึ้นมาก แต่ก็เกิดขึ้นจากการเพิ่มเนื้อที่เพาะปลูก ไม่ใช่การเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ส่วนพืชไร่ต่างๆที่ผลิตและส่งออกเพิ่มขึ้นตลอดเวลานั้น ล้วนเปิดป่าเพื่อใช้พื้นที่ใหม่สำหรับการนี้ทั้งสิ้น ผลก็คือประเทศสูญเสียพื้นที่ป่าไปอย่างรวดเร็ว ในพ.ศ.๒๕๐๔ เรายังมีพื้นที่ป่าอยู่กว่า

๗๐ เปอร์เซ็นต์ของประเทศ แต่ในปัจจุบันเราเหลือพื้นที่ป่าอยู่ประมาณ๑๕-
๒๐ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ก่อให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและการร่อยหรอของ
ทรัพยากรในชั้นวิกฤต นโยบายการพัฒนาเช่นนี้จึงเป็นแต่เพียงการตัดดวงเอา
ทรัพยากรไปขาย ด้วยวิธีต่างๆ อย่างรวดเร็ว โดยมองไม่เห็นอนาคต๑๑) ยิ่งไปกว่านั้น
ในระยะประมาณ ๒๐ กว่าปีแรกของการพัฒนา ไม่ได้มีความพยายามที่จะเชื่อมโยง
การอุตสาหกรรมที่พัฒนาขึ้นใหม่ให้มีฐานอยู่บนการเกษตรกรรมของประเทศ
อุตสาหกรรมไทยนั้นเป็นการขายแรงงานในราคาถูกเท่านั้น เพราะต้องส่งวัตถุดิบ
จำนวนมากเข้ามาจากต่างประเทศ ซื้อเครื่องจักรและเทคโนโลยีจาก
ต่างประเทศ ตั้งโรงงานขึ้นเพื่ออาศัยแรงงานที่ถูกกดราคาไว้ของไทยในการผลิต
เท่านั้น ผลิตผลทางการเกษตรที่เกิดขึ้นจึงไม่สามารถนำมาใช้ภายในได้ ต้องส่งออกใน
รูปสินค้าขั้นปฐมในราคาถูก

๑๒) รัฐบาลตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนขึ้นเพื่อให้"สิทธิประโยชน์"แก่อุตสาหกรรมที่รัฐเลือกจะส่งเสริม เช่นการลดภาษีนำเข้าสินค้าทุนเช่นเครื่องจักร ดึงเก็บภาษี
ในระยะแรก ลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานให้เช่นถนนหนทาง ไม่มีกลไกควบคุมด้าน
สิ่งแวดล้อม กดราคาแรงงานไว้ให้ต่ำอย่างต่อเนื่อง ฯลฯ ฉะนั้นในไม่ช้าทุนจาก
ต่างประเทศก็ไหลเข้าสู่ประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะบรรยากาศการ
ลงทุนที่ดีเยี่ยม เมื่อมีการลงทุนมากขึ้น ตลาดภายในก็ไม่อาจรองรับสินค้าที่หวังจะ
ผลิตกันขึ้นได้ เนื่องจากเป็นตลาดที่ไม่ได้รับการพัฒนา คนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรมี
ฐานะยากจนย่อมไม่มีกำลังซื้อ นโยบายอุตสาหกรรมจึงเริ่มเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อ
ทดแทนการนำเข้า ไปสู่การผลิตเพื่อส่งออก ฉะนั้นอุตสาหกรรมไทยจึงอยู่ในฐานะ
พึ่งพาต่างประเทศจนหมดตัว นับตั้งแต่ทุน, เครื่องจักรและเทคโนโลยี, วัตถุดิบ, และ
แม้แต่ตลาด ในขณะที่เดียวกันก็หมดความเอาใจใส่ที่จะพัฒนาคนส่วนใหญ่ของประเทศ
ให้มาเป็นฐานของตลาดสำคัญของผลิตผลของไทยเอง ในทุกวันนี้ เสื่อยืดชั้นดีมี
ราคาที่ผลิตจากโรงงานใหญ่ส่งไปขายต่างประเทศ หรือขายตามห้างชั้นดีในกรุงเทพฯ
ด้วยยี่ห้อระดับโลก แต่คนส่วนใหญ่ก็ซื้อเสื่อยืดที่ผลิตจากโรงงานเล็กๆ ที่ไม่มี
คุณภาพตามกำลังซื้อที่มีจำกัดของคนไทย

๑๓) เช่นเดียวกับ ภาคเกษตรกรรม ผลผลิตที่เกิดขึ้นยกเว้นข้าวล้วนมีตลาดที่ต่างประเทศ แม้แต่ข้าวเอง สัดส่วนที่เหลือจากการบริโภคภายในมีสูงมากทุกปี (ประมาณ ๑ ใน ๓ ของผลผลิตทั้งหมด) ส่วนนี้กลายเป็นส่วนที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะชาวนาจะกำไรหรือขาดทุนก็อยู่ที่ราคาของข้าวซึ่งเกิดขึ้นจากส่วนนี้ว่าจะทำตลาดในต่างประเทศได้เท่าไร ไทยเคยผลิตข้าวเพื่อส่งออกมานานก่อนนโยบายการพัฒนา แต่ฐานการผลิตยังเป็นการผลิตแบบพึ่งตนเอง ฉะนั้นแม้ว่าชาวนาจะเดือดร้อนจากความผันผวนของราคาข้าวในตลาดโลก แต่ก็ไม่ได้เดือดร้อนเท่าหลังนโยบายการพัฒนา เพราะชาวนาหันมาผลิตข้าวในเชิงพาณิชย์มากขึ้น เช่นชาวนาอีสานปลูกข้าวเหนียวไว้บริโภคในครัวเรือนจำนวนหนึ่ง แต่ลงทุนลงแรงกุ่มนี้ยืมสินเพื่อปลูกข้าวหอมมะลิขาย เมื่อราคาข้าวในตลาดโลกตกต่ำลง ก็ประสบความขาดทุนอย่างรุนแรง จนแม้แต่ข้าวเหนียวที่ผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนก็อาจถูกบังคับขายไปในราคาต่ำด้วย เพื่อใช้หนี้สิน หรือเพื่อหาเงินสดไว้ใช้จ่ายสินค้าที่จำเป็นซึ่งตัวไม่ได้ผลิตเองอีกแล้ว

ในส่วนสินค้าการเกษตรอื่นๆ แทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีตลาดภายในเลย เช่นข้าวโพดเลี้ยงสัตว์, มันสำปะหลัง, ยางพารา, ฯลฯ ผลผลิตบางอย่างแม้มีตลาดภายใน แต่ก็มีปัจจัยอื่นๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ทำให้ราคาในตลาดโลกเป็นตัวกำหนดราคาภายใน เช่นยาสูบ, ถั่วเหลือง, น้ำมันปาล์ม, หอมหัวใหญ่, กระเทียม ฯลฯ เป็นต้น

ด้วยเหตุดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการผลิตด้านเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรมของไทยก็ล้วนไปผูกพันในลักษณะพึ่งพาระบบเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่น ทำให้ความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งระดับบุคคล หรือระดับประเทศไม่มีอีกต่อไป

๑๔) การผลิตเชิงพาณิชย์ทำให้คนส่วนใหญ่ของประเทศหมดความสามารถที่จะพึ่งตนเองอีกต่อไป แต่การผลิตเชิงพาณิชย์ไม่ใช่ปัญหาในตัวของมันเองที่เดียวนัก เพราะถึงอย่างไรความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกนี้ทำให้การผลิตแบบพึ่งตนเองแบบโบราณย่อมดำรงอยู่ตลอดไปไม่ได้ แต่นโยบายการพัฒนาที่ไม่ได้มุ่งจะพัฒนาคนส่วนใหญ่ใน

ท้องไร่ท้องนาขึ้นก่อน ทำให้คนเหล่านี้เข้าสู่การผลิตเชิงพานิชย์อย่างคนอ่อนแอ ไม่มี
ความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสม, ไม่มีทุน, และไม่มี การสนับสนุนจากรัฐอย่างเพียงพอ

-7-

ด้วย ฉะนั้นจึงเข้าสู่การผลิตเชิงพานิชย์โดยไร้อำนาจต่อรองอย่างสิ้นเชิง เป็นเหยื่อแก่นายทุนเงินกู้, เจ้าพ่อท้องถิ่นที่เข้ามาทำหน้าที่แทนรัฐในท้องที่ห่างไกล, แก่ตลาด และแก่ความโลภความหลงของตนเองซึ่งถูกปลุกเร้าขึ้นด้วยอุดมการณ์ที่รัฐเป็นผู้ยึดเยียดให้

๑๕) ในท่ามกลางการขยายตัวของตลาด และนโยบายการพัฒนาที่ขาดความสมดุลย์
เช่นนี้ เกษตรกรไทยจะมีทางออกอย่างไรบ้าง?

ในที่นี้จะขอยกกรณีของเกษตรกรบางคนและบางกลุ่ม ที่ได้ประสบความสำเร็จ
ในการสร้างตัวในสภาวะดังกล่าวนี้ เพื่อจะวิเคราะห์ดูว่ามีหนทางใดบ้างที่เกษตรกร ซึ่ง
ตกเป็นผู้เสียเปรียบจะหาทางออกให้แก่ตนเอง

๑๖) ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ผู้ใหญ่บ้านในตำบลห้วยหิน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัด
ฉะเชิงเทราเป็นผู้หนึ่งที่พบทางออกของตนเองและเสนอทางออกให้แก่เกษตรกร ที่อยู่
ในสถานะเดียวกับท่าน

ผู้ใหญ่วิบูลย์เคยทำไร่มันสำปะหลังกว่าร้อยไร่ เพราะหวังจะรวยกับเขาเหมือนกัน
แต่พบว่าตนเองเป็นหนี้สินธนาคารไม่หมดเสียที ไม่มีความสุขในชีวิตเลยเพราะเป็นหนี้
ธนาคารปลดเปลื้องไม่ได้ ในที่สุดท่านตัดสินใจขายที่ดินทั้งหมดนั้นไปเหลืออยู่เพียง ๙
ไร่ เพราะท่านพบว่าที่ทำงานหนักอยู่ตลอดเวลา นั้นไม่ได้เป็นหลักประกันเลยว่า
ครอบครัวจะมีอยู่มีกินตามอัตรภาพ ท่านคิดว่าด้วยที่ดินเพียง ๙ ไร่ นี้ท่านจะเพาะปลูก
เพื่อให้ครอบครัวมีกินมีใช้เสียก่อน เมื่อเกินจากที่ครอบครัวจะบริโภคแล้วค่อยขายให้
ตลาด โดยวิธีนี้ท่านก็มีอำนาจต่อรองกับตลาด ถึงจะขายได้ราคาไม่มากนักก็ไม่
ขาดทุน เพราะไม่ได้กู้หนี้ยืมสินผู้อื่นมาลงทุนผลิต

ท่านทำการเกษตรแบบที่ใกล้ธรรมชาติ กล่าวคือปลูกพืชหลายชนิดในเนื้อที่ขนาด
เล็กของท่าน มีไม้ใหญ่ให้ความร่มเย็นและความชุ่มชื้นแก่พื้นดิน มีกอไผ่สำหรับใช้
ไม้ และมีไม้เนื้อแข็งริมไร่นาเพื่อกันลมและเพื่อใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างตลอดจน
เป็นเงินเก็บยามแก่ชรา ไร่นาของท่านจึงมีสภาพคล้ายป่า ท่านเรียกวิธีการเกษตรของ

ท่านว่า "วนเกษตรกรรม"

-8-

หลังจากอดทนลำบากอยู่ระยะหนึ่ง ท่านก็สามารถผลิตสิ่งที่ครอบครัวต้องการ บริโภคได้เหลือเฟือในเนื้อที่ ๙ ไร่ นั้น ข้ายังมีผลิตผลอุดมสมบูรณ์จนกระทั่งสามารถส่งส่วนเกินขายให้แก่ตลาดได้ มีเวลาว่างพอจะศึกษาหาความรู้และทำประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ สามารถใช้เวลาว่างนั้นในการพักผ่อนและเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้าน ถ้ามองดูสารทุกข์สุกดิบกันได้ ท่านกล่าวว่า "วัฒนธรรม" ก็เริ่มกลับคืนมาสู่ชีวิต เมื่อมีความรู้และไม่ถูกบังคับให้ผลิตหรือขายผลผลิตของตน ก็สามารถใช้ปัญญาในการวางแผนการผลิตได้ดีขึ้น เช่นในปัจจุบันนี้ท่านปลูกพืชสมุนไพรขึ้นจำนวนมากในไร่นาของท่าน เพราะท่านมีความรู้ทางยาโบราณจากบิดาของท่าน และรู้ว่าตลาดมีความต้องการ อีกทั้งพืชสมุนไพรก็ยังสามารถเก็บได้ในรูปต่างๆ จึงมีเวลาที่จะต่อรองกับตลาดได้ตามสบาย

ในทุกวันนี้ผู้ใหญ่บุญยี่ไม่ปลูกข้าวเองแล้ว เพราะท่านพบว่าครอบครัวของท่านบริโภคข้าวเพียงปีละประมาณ ๑,๒๐๐ บาทเท่านั้น (ซื้อข้าวเปลือกมาตำเอง) สามารถหาเงินจากพืชอื่นไปซื้อหาได้ไม่ยาก มีรายได้ทั้งเป็นตัวเงินและผลผลิตเพียงพอสำหรับการมีชีวิตที่ไม่ต้องดิ้นรนเดือดร้อน ท่านอุทิศเวลาให้แก่การตั้งห้องสมุดและจัดกิจกรรมสำหรับเด็กๆ ได้แสวงหาความรู้และ"คิดเป็น" นำเอาศาสนาธรรมมาเผยแพร่แก่ชาวบ้านและเด็กๆ นอกจากนี้ยังเป็นวิทยากรในการอบรมชาวไร่ชาวนาซึ่งจัดขึ้นโดยหน่วยราชการหรือองค์กรเอกชน เขียนหนังสือเผยแพร่ความคิดและประสบการณ์ของท่านเอง

๑๗) พ่อใหญ่ชาติ ภาระแสง ชาวบ้านกุดชวย ตำบลคำพระ อำเภอหัวตะพาน, อุบลราชธานี เป็นกรณีตัวอย่างที่น่าศึกษาอีกท่านหนึ่ง

พ่อใหญ่ชาติเคยยากจนอย่างมาก เพราะที่นา ๖๔ ไร่ของท่านนั้น ล้วนเป็นที่ดอน มีที่ลุ่มพอทำนาได้เพียง ๔ ไร่ ได้ผลผลิตไม่พอเลี้ยงครอบครัวซึ่งมีบุตร ๓-๔ คนได้ พ่อใหญ่ชาติมุ่งมั่นที่จะสร้างฐานะให้ครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ไม่มีทุนจะปรับปรุงที่ดินของตน จึงได้อาศัยแรงกายที่มีอยู่ขุดบ่อขุดดินเพื่อสร้างพังกั้นน้ำ

ในที่ดินของตนเอง ยาว ๑๖๐ เมตร สูงไม่ต่ำกว่า ๔ เมตร และกว้าง ๑-๒ เมตรตลอด
แนว ท่านใช้เวลาขุดบ่อสร้างพื้งดินดังกล่าวนี้เป็นเวลา ๑๘ ปี ขุดและขนดินมาถม
เป็นพื้งถึง ๑,๖๐๐ ลูกบาศก์เมตร

-9-

ตลอดระยะเวลาที่ท่านตื่นตี ๔ เพื่อเริ่มทำงาน ใช้เวลาส่วนใหญ่หลังจากทำนา
และหากินด้วยวิธีต่างๆ แล้วไปในการขุดดินตามโครงการของตนเอง จนกระทั่งมือสาก
กร้านไม่สามารถล้างหน้าได้ตามปรกติ ต้องใช้หลังมือล้างหน้า ในที่สุดผลงานก็
สำเร็จลง ที่ดินของท่านเริ่มเก็บน้ำได้มากขึ้นในหน้าฝน ปริมาณของที่ดินที่สามารถ
ปลูกข้าวได้มีเพิ่มขึ้น ในขณะที่ผลผลิตต่อไร่ก็เพิ่มสูงขึ้นด้วยเนื่องจากน้ำพาเอาปุ๋ย
ธรรมชาติมาตกตะกอนในไร่นา ในขณะที่เดียวกันที่ดินโดยทั่วไปก็ชุ่มชื้นขึ้นทุกปี
เพราะการกักเก็บน้ำ และการปลูกไม้ใหญ่ช่วย บ่อที่ขุดขึ้นใช้เลี้ยงปลาทำให้มีรายได้
เพิ่มขึ้นด้วย พ่อใหญ่ชาติซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเป็นร้อยไร่ และทำให้ไร่นาอันเคยแห้งแล้ง
แทบไม่มีผลผลิตอะไรกลายเป็นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคอีสาน

พ่อใหญ่ชาติทำการเกษตรแบบดั้งเดิมซึ่งในปัจจุบันมักเรียกว่าเกษตรผสมผสาน
หรือไร่นาสวนผสม นอกจากปลูกข้าวเลี้ยงสัตว์แล้ว ก็ทำสวนผลไม้ด้วย โดยท่าน
แบ่งที่ดินของท่านออกใช้ประโยชน์ตามความเหมาะสมเป็นหลายแปลง การทำเกษตร
ของท่านไม่ค่อยใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีเพื่อปราบศัตรูพืช แต่อาศัยการสร้างสมดุลย์ทาง
ธรรมชาติเป็นตัวควบคุมมากกว่า เช่นในการปราบศัตรูข้าวพวกแมลงนั้น ท่านเลี้ยง
ปลาในนาข้าว แล้วเอาเชือกซึ่งรูดต้นข้าวให้สะบัดแมลงลงไปในนา เพื่อเป็นอาหาร
ปลาไปด้วย

จุดมุ่งหมายสำคัญของพ่อชาติในการผลิตคือการพึ่งตนเอง ผลิตตามความจำเป็น
ของครอบครัวก่อน เหลือจึงขาย ท่านพยายามขายโดยผ่านคนกลางให้น้อยเช่นปลาก็
มักให้บุตรสาวไปขายถึงมือผู้บริโภคโดยตรงในตลาด แทนที่จะส่งพ่อค้า

ในปัจจุบันพ่อใหญ่ชาติและครอบครัวมีฐานะมั่นคง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างไม่
เดือดร้อน แต่ก็ไม่ใช่รุ่มรวยมั่งคั่งเหลือกินเหลือใช้ ท่านสรุปบทเรียนของท่านว่า
"อยากได้น้อย ได้กินมาก อยากได้มาก ยากนาน" กล่าวคือสร้างฐานะเพื่อ
พึ่งตนเองให้ได้ ไม่ใช่เพื่อหวังร่ำรวยเป็นเศรษฐีเงินล้าน ซึ่งเป็นเหตุนำไปสู่การมีหนี้สิน
จนปลดเปลื้องไม่ได้ชั่วชีวิต

พ่อใหญ่ชาติในทุกวันนี้ได้นำเอาบทเรียนของท่านมาช่วยผู้อื่น โดยเผยแพร่ประสบการณ์และความคิดของท่านผ่านสื่อมวลชน, การสัมมนา และการอนุญาตให้เกษตรกร จากที่ต่างๆ มาดูงานในไร่นาของท่าน ที่บ้านกุดชวยเองท่านก็ได้ส่งเสริมสร้างกลุ่มเลี้ยงปลาขึ้น เพื่อให้ชาวบ้านมีอาหารกิน

๑๘) ทั้งกรณีของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิมและพ่อใหญ่ชาติ มาระแส เป็นทางออกที่เกษตรกรในฐานะปัจเจกบุคคลสามารถเลือกได้ แต่ทั้งสองท่านก็ได้กล่าวเสมอว่า ทางออกของแต่ละคนนั้นไม่สามารถลอกเลียนกันได้ จำเป็นต้องประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ของตนเอง เช่นชาวไร่มันสำปะหลังบางรายอาจมีหนี้สินท่วมท้นจนกระทั่งหากขายที่ดินของตนเพื่อใช้หนี้ ก็จะไม่มียอดที่เหลืออีกเลย จึงไม่สามารถใช้ทางออกของผู้ใหญ่วิบูลย์ได้ หรือภูมิฐานฐานของไร่นาเกษตรกรอีสานบางรายก็อาจไม่เหมือนกับของพ่อใหญ่ชาติ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำแบบที่พ่อใหญ่ชาติทำก็อาจไม่นำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินได้ ต้องหาทางแก้ไขด้วยวิธีอื่น

สิ่งที่สามารถลอกเลียนได้คือสิ่งที่ขอเรียกในที่นี้ว่า "ศีลธรรม" หรือการใช้ศาสนธรรมเป็นหลักในการทำงาน กล่าวคือไม่ทำงานด้วยความโลภ มีความสันโดษ ใช้ปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรองว่าควรหรือไม่ควรทำอะไร แทนที่จะให้กิเลสหรือตัณหาเป็นตัวผลักดัน ศึกษาและเรียนรู้จากธรรมชาติ และมีเมตตาจิตต่อสรรพสิ่งรอบข้าง เช่น ท่านผู้ใหญ่วิบูลย์จะพูดด้วยความภาคภูมิใจเสมอว่า ไร่นาของท่านมีนกมาอาศัยทำรังรังด้วยความอบอุ่นเสมอ เพราะมีความสมดุลงามทางธรรมชาติและไม่มีใครไปรบกวนมัน ส่วนพ่อใหญ่ชาติกล่าวว่าหลักการงานของท่านนั้นคือหลักศีลสมาธิ, ปัญญา ในพระพุทธศาสนานั่นเอง

๑๙) กรณีทางออกที่จะกล่าวต่อไปนี้แตกต่างจากทางออกของผู้ใหญ่วิบูลย์และพ่อใหญ่ชาติ ซึ่งเป็นทางออกของปัจเจกบุคคล กรณีต่อไปนี้เป็นทางออกที่ชุมชนทั้งหมดร่วมมือกันกรณีแรกคือกรณีบ้านทุ่งยาว อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ป่าแถบบ้านทุ่งยาวเคยถูกทำลายลงเนื่องจากชาวบ้านตัดไม้ไปทำฟืนขายให้แก่การ

รถไฟ เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงและเป็นไม้หมอน จึงเกิดความแห้งแล้งไปทั่วในแถบนี้ กว่า ๕๐ ปีมาแล้วที่ชาวบ้านทุ่งยาวสำนึกถึงความผิดพลาดในข้อนี้ จึงได้ตกลงพร้อมใจกัน

-11-

ทั้งชุมชนที่จะสงวนป่าซึ่งมีน้ำผุด และเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตย์ของผีเจ้าป่าเอาไว้ โดยตั้ง กฎเกณฑ์ร่วมกันว่าจะไม่ตัดไม้ทำลายป่าบริเวณนั้น หากละเมิดก็มีการปรับและ ลงโทษอื่นๆ ชาวบ้านตกลงที่จะให้แต่ละครอบครัวสามารถตัดไม้ไปใช้ได้เฉพาะบาง กรณีเช่นสร้างบ้านเรือน หรือสาธารณสถาน แต่ก็มีขีดจำกัดไว้พอสมควร

ป่าที่ชาวบ้านสงวนไว้นี้ เป็นป่าชุมชนหรือป่าที่ใช้เป็นสาธารณประโยชน์ กล่าวคือชาวบ้านสามารถนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า หรือเก็บของป่าบางพวกเช่นเห็ดหรือ กิ่งไม้แห้งที่ตกอยู่กับพื้นมาทำฟืนได้

ป่านี้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และขยายเนื้อที่ออกไป ชาวบ้านก็ขยายเขต อนุรักษ์ของตนออกไปด้วย ผลก็คือป่าช่วยอุ้มน้ำไว้หล่อเลี้ยงไร่นาของชาวบ้านได้ ตลอดปี ฉะนั้นที่นาของชาวบ้านจึงอุดมสมบูรณ์ และทำให้ชาวบ้านมีฐานะ พอมีพอกินไม่เป็นหนี้เป็นสินตลอดมา และยังคงรักษาที่นาของตนสืบต่อมาใน ตระกูล ใน

ขณะที่เกษตรกรในหลายหมู่บ้านของลำพูนได้ขายที่นาของตนไปให้แก่นายทุนจากใน เมืองไปไม่น้อยแล้ว

แม้ในภายหลัง หมู่บ้านข้างเคียงมีการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อนำไม้ไปสร้างเครื่อง เรือนราคาถูก และมีการบุกรุกป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ บ้านทุ่งยาวก็ยังคงรักษา ป่าของตนไว้ได้บริบูรณ์ดี และมีชีวิตที่มั่นคงจากความสมดุลย์ทางธรรมชาติตลอดมา

ในปัจจุบัน มีนิคมอุตสาหกรรมไปตั้งอยู่ไม่ไกลจากบ้านทุ่งยาวนัก แต่ปรากฏว่า ชาวบ้านทุ่งยาวไม่ต้องทิ้งไร่นาของตนไปทำงานในโรงงาน ในขณะที่คนจากหมู่บ้าน อื่นๆ ต้องกู้หนี้ยืมสินมาซื้อรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะเพื่อไปทำงานโรงงาน ได้ รายได้เป็นตัวเงินจำนวนมากขึ้นกว่าเมื่อทำนา แต่กลับไม่พอกิน ชาวบ้านทุ่งยาวกลับ มีกินอุดมสมบูรณ์กว่า

ความมั่นคงในชีวิตของชาวทุ่งยาว กลายเป็นบทเรียนที่มีค่าแก่หมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งได้ ทำลายป่าของตนไปจนหมด เพราะเห็นแล้วว่า การออกไปหารายได้เป็นตัวเงินด้วย

การรับจ้างโดยไม่มีฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ไว้ก่อน ทำให้ชีวิตขาดความมั่นคงอย่างไร จึงได้มีชาวบ้านจากที่ต่างๆ เดินทางมาตุ้งยวที่บ้านทุ่งยาวมากขึ้น หมู่บ้าน

-12-

ข้างเคียงบางแห่งมาศึกษากฎเกณฑ์การรักษาป่าของบ้านทุ่งยาว และนำไปใช้กับชุมชนของตนบ้าง ฉะนั้นจึงมีหวังว่าป่าชุมชนของทุ่งยาวจะค่อยขยายไปเชื่อมต่อกับป่าชุมชนของหมู่บ้านข้างเคียงในภายหลัง ซึ่งจะยิ่งช่วยเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่บริเวณนี้ของลำพูนมากขึ้น

๒๐) กรณีที่สองคือกรณีของหมู่บ้านศรีวัง, อำเภอลานสกา, จังหวัดนครศรีธรรมราช หมู่บ้านนี้อยู่ในหุบเขา จึงแทบไม่ได้รับผลจากการพัฒนาที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการเลย ชาวบ้านศรีวังมีอาชีพปลูกผลไม้ เพื่อนำไปแลกข้าวแถบอำเภอปากพนัง เพราะภูมิประเทศไม่เหมาะแก่การทำนา ฉะนั้นการแลกเปลี่ยนสินค้าจึงมีความสำคัญแก่ชาวศรีวังเป็นอันมาก เพราะไม่ใช่หมู่บ้านที่สามารถผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองได้บริบูรณ์ ชาวบ้านประสบปัญหาพืชผลของตนถูกกดราคา และกลไกที่พ่อค้าคนกลางผลไม้อ้างเอาไว้ทำให้เกิดการผูกขาด ชาวศรีวังจำเป็นต้องขายพืชผลของตนในราคาต่ำ นอกจากนี้ความจำเป็นที่จะต้องซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคมาใช้ ก็ทำให้ชาวบ้านต้องซื้อสินค้าเหล่านี้ในราคาแพง ไม่มีทุนในการปรับปรุงการผลิตของตนและไม่มีแหล่งที่จะหาเงินกู้ได้ ชาวบ้านขาดสวัสดิการในชีวิตเมื่อเกิดเจ็บไข้หรือล้มตายขึ้นก็กลับต้องเป็นหนี้เป็นสินพอกพูนขึ้นอีก

ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมมือกันในการแก้ปัญหา โดยอาศัยความสัมพันธ์ตามจารีตประเพณีซึ่งเคยมีในชุมชนหมู่บ้านไทยมานานแล้ว มีการจัดสร้าง"สหกรณ์"เพื่อร่วมกันซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น ทำให้เกิดอำนาจต่อรองกับพ่อค้า และได้ของใช้ในราคาถูกลง นอกจากนี้ก็มีการออมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือสมาชิกยามจำเป็น

เพราะความร่วมมือร่วมใจกันนี้ ทำให้ศรีวังสร้าง"ธนาคาร"เถื่อนของตนเองจากเงินจำนวนไม่กี่หมื่นบาท กลายเป็นแหล่งสะสมทุนได้ถึง ๑๐ ล้านบาท ให้สมาชิกกู้ยืมไป

ใช้ในกิจการต่างๆ ได้จำนวนมาก

คีร์วงต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติคือน้ำป่าไหลบ่ามาท่วมอย่างฉับพลันถึงสองครั้ง ในระยะไม่ห่างกันนัก ครั้งสุดท้ายเป็นผลให้ผู้คนล้มตายไปเป็นจำนวนมาก แต่คีร์วง เป็นชุมชนเดียวที่สามารถเกาะกันติด กล่าวคือความเป็นชุมชนไม่แตกสลายไปพร้อมกับอุทกภัย แม้อันตรายที่ผู้ให้ชาวบ้านยืมไปจะถูกน้ำพัดหายไป แต่กลับปรากฏว่า

-13-

ชาวบ้านที่เป็นลูกหนี้ก็มาแจ้งจำนวนยอดหนี้ของตนเองโดยซื่อสัตย์ ตรวจสอบแล้ว ยอดเงินไม่สูญหายไปตามบัญชีการกู้ซึ่งเป็นหลักฐานเพียงอย่างเดียวที่มีอยู่

คีร์วงมีปัญหาที่ยังแก้ไม่ตกหลายประการ เช่นราคาพืชผลก็ยังถูกกดอยู่ แม้ได้พยายามต่อสู้เพื่อผลักดันราคามาแล้วก็ตาม ทำให้ชาวบ้านต้องขยายพื้นที่เพาะปลูกของตนขึ้นไปบนเขาหลวง และเป็นเหตุให้อุทกภัยมีความร้ายแรงมากขึ้นเพราะป่าดั้งเดิมถูกทำลายลง อย่างไรก็ตามด้วยความร่วมแรงร่วมใจในชุมชนซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้านไทย ชาวคีร์วงก็คงจะก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้น เช่นการปรับปรุงคุณภาพของผลผลิตให้เหมาะกับตลาดมากขึ้น หรือการพยายามครั้งใหม่ที่จะแสวงวงล้อมการผูกขาดของพ่อค้าคนกลางออกไป

กรณีคีร์วงพิสูจน์ให้เห็นว่าชาวบ้านมีความสามารถและมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อเผชิญกับเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้ด้วยตัวเอง หากชาวบ้านมีโอกาส ที่จะนำเอาความสามารถและพลังของชุมชนออกมาใช้

๒๑) เมื่อกล่าวโดยสรุป การพึ่งตนเองในโลกสมัยปัจจุบันนี้ไม่ได้มีความหมายจำกัด แต่การผลิตทุกอย่างเพื่อกินเพื่อใช้เองทั้งหมด ซึ่งเป็นไปไม่ได้ แต่หมายความถึงความสามารถที่จะมีทางเลือกในชีวิตได้ด้วยตนเอง การที่พ่อแม่ต้องขายลูกสาวไปประกอบอาชีพโสเภณี ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นทางเลือก แต่เป็นความจำยอมด้วยเหตุผลหลายประการ แต่การที่ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิมไม่ทำนาแต่ซื้อข้าวเปลือกมาตำกินเอง เป็นทางเลือกที่ได้พิจารณาแล้วว่าจะได้ประโยชน์มากกว่า หากข้าวราคาแพงเกินไป ท่านก็ยังมีทางเลือกที่จะหันกลับมาทำนากินเองได้อีก

การพึ่งตนเองหรือการมีทางเลือกที่ตัวเองเป็นผู้เลือกโดยอิสระและโดยใช่สติ

ปัญหาของตนเองเช่นนี้ เป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมไทย ฉะนั้นพลังของการพึ่งตนเองจึงมีอยู่ในวัฒนธรรมไทย แต่ถูกทำให้อ่อนพลังลงเพราะผลของการพัฒนาที่ไม่สมดุลย์ อย่างไรก็ตาม ยังมีทางออกอีกหลายอย่างที่ประชาชนไทยสามารถ ดันรนโดยเอกเทศ หรือโดยการร่วมมือกันในชุมชนที่จะสร้างทางเลือกของตนเองขึ้น หรือการกลับไปมีอำนาจที่จะพึ่งตนเองได้อีก